

شبیه‌سازی انسانی از منظر دین و اخلاق

● سیدمصطفی مطبوعه‌چی اصفهانی

محترم تقدیم می‌شود. ارائه‌کننده این رساله دانشگاهی دکتر سیدحسین اسلامی است که در بهار ۱۳۸۴ در دانشگاه قم از آن دفاع کرده است.

گزیده ماخذشناسی شبیه‌سازی و دین

معرفی ۵۱ اثر چاپ شده به زبان عربی در سه بخش کتاب، مقاله و کنفرانس.

کتاب‌ها:

۱. آدم و علوم الاستنساخ الخلق و البعث بین المادة و الطاقه و العدم، عبدالرحمان محمد الرفاعی، القا، مدبولی الصغیر، ط ۱، ۱۹۹۸، وزیری، ۳۴۰ ص.

مؤلف با استفاده از آرا و تأویلات

ابن عربی در خصوص خلق و بعث؛

عوالم انسانی، عالم ذر، قیامت و مانند

آن، معنای ویژه و خاصی از شبیه‌سازی را مدنظر قرار داده و آن را معجزه ابدی قرآن قلمداد کرده است.

۲. الهندسة الوراثية و الاستنساخ

البشری و القرآن الکریم، عبدالستار الحاج

اسمیر الرجیو، موصل (عراق)، مطبوعه

الاتصار، ۱۴۲۱ / ۲۰۰۰، وزیری، ۸۰ ص.

این اثر با استناد به آیات قرآنی،

شبیه‌سازی را معجزه غیبی قرآن دانسته

است.

۳. الاستنساخ قبيلة العصر، صبری

الدمرداش، الرياض، مکتبة العبيکان، ط ۱، ۱۹۹۷، وزیری، ۱۳۸

ص.

تشریح علمی مسئله شبیه‌سازی و تبیین دیدگاه‌های مختلف

شبیه‌سازی از جمله دانش‌های جوانی است که در سال‌های اخیر موضوع تحقیق و بررسی دانش‌پژوهان قرار گرفته است. اگر مدعی برخی از متخصصان را که امکان علمی این مسئله را قابل تحقق می‌دانند و از حیث اخلاقی نیز آن را تجویز می‌کنند، بپذیریم در آینده‌ای نه چندان دور شاهد تحولی اساسی در چگونگی تولید مثل انسانی خواهیم بود. اما در این میان آنچه موجب طرح جدی این مسئله در بسیاری از محافل علمی و دینی جهان شده است عکس‌العمل تقریباً واحد موحدین (مسیحیان، مسلمانان و یهود) عالم نسبت به پیامدهای تحقق شبیه‌سازی است. به راستی دین و اخلاقی که منشأ دینی دارد در این باره چه نظری دارد؟ عالمان ادیان توحیدی از چه منظری به این موضوع می‌نگرند؟ دغدغه‌ها و نگرانی‌های آنان از چه چیزی سرچشمه می‌گیرد؟ موارد اتفاق و افتراق آنان چیست؟

نظر به اینکه پاره عربی جهان اسلام زودتر با این مسئله آشنا و

درگیر شده است دانشوران آن خطه و از جمله عالمان دین درصدد

فهم و چاره‌جویی و ابراز رأی خویش در این مسئله برآمده‌اند اما

اینکه تا چه حد و میزانی توفیق یافته‌اند بحثی است که مجال

دیگری می‌طلبد. شاهد چنین اهمیتی کثرت منابع مکتوبی است

که در سال‌های اخیر به جامعه علمی عرب زبان عرضه شده است.

متأسفانه در زبان فارسی به جز چند مقاله در روزنامه‌ها و نشریات

و چند گزارش تصویری و یکی دو کنفرانس علمی محدود، منبع

مستقلی در این باب عرضه نشده است و بالطبع جای خالی چنین

مباحثی در مطالعات و تحقیقات دانشگاهی بسیار خالی می‌نماید و

لذا شایسته‌ی اهتمام بس جدی و در خور است.

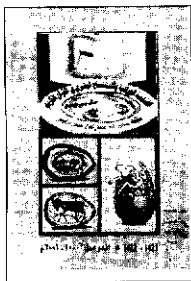
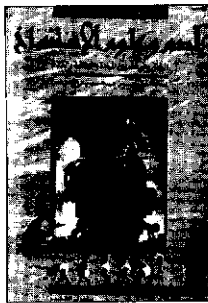
از این رو برای آشنایی دانش‌پژوهان به ویژه محققان مسائل

مستحدثه یا مستجد لازم دیده شد گزیده‌ای از منابع عربی که

شبیه‌سازی را از منظر دین و اخلاق کاویده‌اند به اجمال معرفی

شود، سپس چکیده اولین رساله دانشگاهی در مقطع دکتری که

اخیراً در این موضوع ارائه و دفاع شده است به نظر خوانندگان

به اختصار.

۴. الاستنساخ البشري هل هو ضد المشيئة الالهية؟ عبدالمعز خطاب، القاهرة، الدار الذهبيه، ۱۹۹۷، وزيرى، ۱۰۴ ص.

این اثر در صدد اثبات غير اخلاقى و غير شرعى بودن شبیه‌سازی است.

۵. الاستنساخ بدعة العصر فى ضوء الاصول و القواعد و المقاصد الشرعية (بحث محكم من قبل مركز البحوث و الدراسات الاسلامية)، نورالدين مختار الخادمى، دمشق، دار و حى القلم، ط ۱، ۱۴۲۵ / ۲۰۰۴، وزيرى، ۱۷۶ ص.

این اثر شبیه‌سازی را شرعاً حرام دانسته و به ادله‌ای از کتاب و سنت استناد می‌کند.

۶. الاستنساخ حقائق علمية و فتاوى شرعية، جمال نادر، عمان، دارالاسراء، ۲۰۰۱، وزيرى، ۹۸ ص.

گزارشى است از سير تحول مسئله شبیه‌سازی و اشاره به دیدگاه‌های مختلف درباره آن.

۷. الهندسة الوراثية بين معطيات العلم و ضوابط الشرع، اباد احمد ابراهيم، عمان، دارالفنح، ۱۴۲۳ / ۲۰۰۳، وزيرى، ۲۱۴ ص.

بخش دوم فصل چهارم این کتاب (ص ۱۳۵-۱۶۸)، «الاستنساخ الجنينى و الجسدى»، ابعاد دینی شبیه‌سازی را بررسی می‌کند.

۸. اباحات اجتهادية فى الفقه الطبى، محمد سليمان الاشقر، بيروت، مؤسسة الرسالة، ۱۴۲۲ / ۲۰۰۱، وزيرى ۲۸۰ ص.

بخش اول این کتاب (ص ۷-۴۰)، «الاستنساخ فى ميزان الشريعة الاسلامية»، به موضوع شبیه‌سازی اختصاص یافته است.

۹. الاستنساخ بين العلم والدين، عبدالهادى مصباح، القاهرة، الدار المصرية اللبنانية، ط ۳، ۲۰۰۲، ۱۳۶ ص.

این پژوهش جایزه بهترین کتاب علمی سال مصر (سال ۱۹۹۷) را به خود اختصاص داده است. در این اثر مسئله شبیه‌سازی از لحاظ علمی تشریح شده و به برخی از آرای عالمان دین در این باره اشاره شده است.

۱۰. حقيقة الاستنساخ و معجزة القرآن، محمد غره، دمشق،

[ناشر مؤلف]، ۱۹۹۹، وزيرى، ۹۸ ص.

در این کتاب شبیه‌سازی از جمله معجزات غیبی قرآن قلمداد شده است.

۱۱. الاستنساخ جدل العلم و الدين و الاخلاق، مجموعة من المؤلفين، دمشق، دارالفکر، ۱۹۹۷، وزيرى، ۲۴۰ ص.

این کتاب مجموعه هشت مقاله است. در این مقالات که نگاشته هانی دزق، محمدحسین فضل الله، فرانسوا ابومخ، وهبه زحیلی، عادل العوا، عبدالواحد علوانی، عدنان سبیبی و محمد عدنان سالم است ابعاد مختلف علمی، دینی و اخلاقی مسئله شبیه‌سازی مورد بررسی قرار گرفته و در پایان اسناد و مدارکی از سازمان جهانی بهداشت (سازمان ملل متحد) و سازمان کنفرانس اسلامی (مجمع الفقه الاسلامی) ضمیمه شده است.

۱۲. من يخاف استنساخ الانسان، جريجورى اى بنس، ترجمه احمد مستجير، القاهرة، كتاب السطور، ۱۹۹۹، وزيرى، ۲۶۸ ص.

سه مقاله اول این کتاب (ص ۴-۵۵)، «الاسلام لا يعتمد الانجاب الاطريقاً واحداً - هذا نذير - الاستنساخ الانسان...» به موضوع شبیه‌سازی اختصاص دارد.

۱۳. الاستنساخ بين العلم و الفقه، داود سلمان السعدى، بيروت، دارالحرف العربى، ۱۴۲۳ / ۲۰۰۲، وزيرى ۵۱۲ ص.

در این اثر پس از تشریح علمی مسئله شبیه‌سازی، آن را از منظر دینی و اخلاقی مردود می‌شمارد.

۱۴. الاستنساخ البشري بين القرآن و العلم الحديث، توفيق محمد علوان، القاهرة، دارالوفاء، ط ۱، ۱۴۱۹ / ۱۹۹۸.

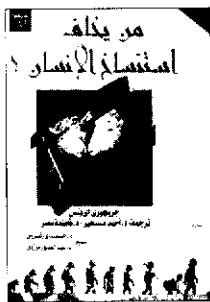
۱۵. الاستنساخ و الانتجاب بين تجريب العلماء و تشريع السماء، كارم السيد غنيم، القاهرة، دارالفکر العربى، ط ۱، ۱۴۱۸ / ۱۹۹۸.

۱۶. الاستنسال (الاستنساخ) بين العلم و الدين، محمد الحاج قاسم محمد، الموصل، مطبعة الزهراء، ۱۹۹۹.

۱۷. حكاية الاستنساخ، عبدالباسط الجمل، القاهرة، الهيئة المصرية العامة للكتاب، ۱۹۹۸.

۱۸. الاستنساخ بين العلم و الفلسفة و الدين، حسام الدين شحادة، دمشق، مركز العلم و السلام للدراسات و النشر، ۱۴۱۸ / ۱۹۹۸.

۱۹. الاستنساخ البشري بين الحقيقة و الوهم، ماهر احمد الصوفى، مكتب الشعار للطباعة و النشر، ۱۴۱۷ / ۱۹۹۷ /

مقالات

- ١٤٣-١٦٨. ١٤. «ندوة الاستنساخ الجيني اسسه و آثاره». خالد عبدالله العلى، مجله المجتمع (كويت) العدد ١٢٤٤، ١٩٩٧، ص ٢٨-٢٩.
١٥. «الاستنساخ». محمد احمد عويضه، مجله الثقافية (الجامعة الاردنية)، ١٩٩٧/١٤١٨.
١٦. «الاستنساخ قد يؤدي بالبشرية و يدمر الانسان». يوسف القرضاوى، مجله المجتمع (كويت)، العدد ١٢٤٤، ص ٣٠-٣١.
١٧. «قرارات الدورة العاشرة». الخامسة عشرة، مجله مجمع الفقه الاسلامى (مكة المكرمة)، العدد الثانى عشر، السنه العاشره، ١٩٩٩/١٤٢٠.
١٨. «الاستنساخ من الناحية العلمية و الشرعية». على محمد يوسف المحمدى، مجله كلية الشريعة و القانون، (طنطا)، [مصر]. العدد العاشر، ١٩٩٩/١٤١٩.
١٩. «ندوة الاستنساخ البيولوجى بين الرفض و القبول». عجيل التشمى، مجله المجتمع (كويت) العدد ١٢٤٤، ١٩٩٧، ص ٢٥-٢٧.
- كفرانسها
١. الاستنساخ فى ميزان الشريعة الاسلامية، دورة الاستنساخ البشرى، محمد سليمان الاشقر، منظمة المؤتمر الاسلامى، جده، ١٩٩٧/١٤١٨.
٢. الاستنساخ البشرى الجوانب العلمية للموضوع و آفاته، دورة الاستنساخ البشرى، عمر الالفى، الدورة العاشرة، منظمة المؤتمر الاسلامى، جده، ١٩٩٧/١٤١٨.
٣. الانسان بين العجز عن تبديل خلق الله و المحاولة العائبة لاستنسال نفسه، دورة حقوق الانسان و التصرف فى الجينات، الدورة الثانية، اكااديمية المملكة المغربية، الرباط، ١٩٩٧/١٤١٨.
٤. الموقف الفقهي فى الاستنساخ النباتى و الحيوانى و الانسانى، كمال الدين جعيط، ندوة الاستنساخ، المجلس الاعلى الاسلامى، تونس، ١٩٩٧/١٤١٨.
٥. الاستنساخ البشرى بين الاقدام و الاحجام، دورة الاستنساخ البشرى، احمد رجايبى الجندى، منظمة المؤتمر الاسلامى، جده، ١٩٩٧/١٤١٨.
٦. الاستنساخ البشرى و الارابتيون، دورة الاستنساخ البشرى، الدورة العاشرة، حسان خنجوت، منظمة المؤتمر الاسلامى، جده، ١٩٩٧/١٤١٨.
٧. الاخلاقيات فى الاستنساخ البيولوجى، الندوة المصرية عن اخلاقيات الممارسة البيولوجية، على خليفة، اللجنة الوطنية المصرية للتربية و العلوم و الثقافة، القاهرة، ١٩٩٧.
٨. الاستنساخ، دورة الاستنساخ البشرى، الدورة العاشرة، محمدا مختار السلامى، منظمة المؤتمر الاسلامى، جده، ١٩٩٧/١٤١٨.
٩. الاستنساخ، ندوة رؤية اسلامية لبعض المشكلات الطبية
١. «الاستنساخ البشرى و موقف العلم و الشرع منه». مصطفى كمال التازى، مجله الهداية (تونس) العدد الاول، السنة ٢٢، ١٤١٨ / ١٩٩٧ /
٢. «الاستنساخ من الناحيتين الاخلاقى و القانونى». عبدالناصر بن سالم، مجله الهداية (تونس) العدد الثانى، السنة ٢٢، ١٤١٨ / ١٩٩٧.
٣. «الاستنساخ بين العلم و الشرع و بين المصلحة و المفسدة». سلامة الطيب، مجله الهداية (تونس) العدد الثانى، السنة ٢٢، ١٤١٨ / ١٩٩٧ /
٤. «الاستنساخ». مفتى الجمهورية التونسية، مجله الهداية (تونس) العدد الاول، السنة ٢٢، ١٤١٨ / ١٩٩٧.
٥. «الاستنساخ تفسيره العلمى». حبيبى الشعبونى، مجله الهداية (تونس) العدد الاول، السنة ٢٢، ١٤١٨ / ١٩٩٧.
٦. «الابعاد النفسى و التربوية التى يطررها الاستنساخ». محمد بن فاطمه، مجله الهداية (تونس) العدد الثانى، السنة ٢٢، ١٤١٨ / ١٩٩٧.
٧. «الاستنساخ البشرى». سيد كاظم الحسينى الحائرى، مجله فقه اهل البيت، العدد ٣٨، السنه العاشرة، ١٤٢٦ / ٢٠٠٥.
- از ص ٣٣ تا ٥٠ در اين مقاله شبيهه سازى از منظر فقه شيعى بررسى شده است.
٨. «عمليات التنسيل (الاستنساخ) و احكامها الشرعية». عبدالناصر، ابوالبصل، مجله ابحاث البرموك (الاردن)، المجلد الرابع عشر، العدد الاول، ١٤١٩ / ١٩٩٨، ص ٢٧١ - ٢٩٣.
٩. «هل يمكن استنساخ البشر». محمد فيض الله الحامدى، مجله المعرفة، وزارة الثقافة (سوريه) العدد ٤١٠، السنه ٣٦، ١٩٩٧، ص ٥٤-٧٢.
١٠. «موقف الاسلام من الاستنساخ الجينى العالمى». محمد فتحى الدرينى، مجله هدى الاسلام، وزارة الاوقاف و الشؤون الاسلاميه (الاردن) المجلد ٤١، العدد السابع، ١٩٩٨ / ١٤١٨، ص ٣٦-٤٢.
١١. «الاستنساخ الواقع العلمى و الحكم الشرعى». زياد احمد سلامة، مجله هدى الاسلام، وزارة الاوقاف و الشؤون الاسلاميه (الاردن) المجلد ٤١، العدد العاشر، ١٩٩٨ / ١٤١٨، ص ٧١-١٠٣.
١٢. «رؤية اسلامية لعلم الهندسة الوراثية و الاستنساخ البشرى». عارف على عارف، مجله اسلامية المعرفة، المعهد العالمى للفكر الاسلامى (بيروت) العدد الثالث عشر، السنة الثالثة، ١٩٩٨ / ١٤١٩.
١٣. «تقنيات الاستنساخ للخلايا و الجينات الانسانية لتشخيص و علاج الامراض». نجم عبدالله عبدالواحد، مجله الفقه الاسلامى (السعودية) العدد الثانى عشر، السنه العاشره، ١٩٩٩ / ١٤٢٠، ص

ترتیب نگرش سه سنت مذهبی با هم مقایسه گردد. این تحقیق تازه، افزون بر پیشگفتاری که در آن برخی از مسائل کلی همچون، ضرورت بحث، پیشینه، دامنه، روش و ساختار بحث آمده، شامل پنج گفتار است. گفتار نخست، به گزارشی از تاریخچه شبیه‌سازی و پیشینه فرهنگی و اخلاقی آن اختصاص یافته است. در همین گفتار، گزارشی از روند و مراحل علمی شبیه‌سازی و تفاوت آن با تکنولوژی‌های مشابه دیگر ارائه شده است. دومین گفتار به معرفی و تحلیل دیدگاه آیین کاتولیک نسبت به شبیه‌سازی انسانی اختصاص یافته است. در این گفتار، نخست دیدگاه کلیسای کاتولیک در قبال این مسئله، به استناد منابع رسمی این آیین، گزارش شده و سپس در فصل بعد کارآیی دلائل این دیدگاه تحلیل و قوت آن سنجیده شده است.

سومین گفتار، گزارشی تفصیلی از دیدگاه اهل سنت در قبال شبیه‌سازی انسانی و دلایل متعدد آنان در مخالفت با این کار را به دست می‌دهد. اهل سنت به گونه‌ای نسبتاً اجماعی، شبیه‌سازی انسانی را حرام و غیراخلاقی می‌شمارند و دلایل بسیاری بر ضد آن اقامه می‌کنند. چهارمین گفتار، به تحلیل این دلایل می‌پردازد و دلایل پذیرفتنی را از ناپذیرفتنی بازمی‌نمایاند. از میان بیش از سی دلیل که بر ضد شبیه‌سازی انسانی ارائه شده است، به نظر می‌رسد که تنها دو دلیل، یعنی کشتن جنین‌های اضافی و دلیل علمی ناظر به کوتاهی عمر موجود شخص شبیه‌سازی شده، قابل تأمل جدی باشد.

پنجمین گفتار این رساله، به گزارش دیدگاه شیعه درباره شبیه‌سازی انسانی اختصاص دارد. در میان شیعه اجماعی مبنی بر جواز یا حرمت این عمل وجود ندارد. بلکه با بررسی دیدگاه‌ها و نظریات مختلف می‌توان چهار دیدگاه را در این میان بازشناسی کرد و چهار رهیافت را به این مسئله نشان داد. پس از گزارش دیدگاه‌های مختلف و دلایل آن، با تحلیل و بررسی آنها روشن شده است که دلایل موافقان شبیه‌سازی انسانی با اصول اتخاذی و مقبول عالمان اصول شیعه سازگاری بیشتری دارد.

در پیگفتاری که در پایان این رساله آمده، طی ده بند، به اختصار مقایسه‌ای میان دیدگاه‌های آیین کاتولیک، اهل سنت و شیعه در این مسئله شده و مشابهت و نقطه افتراق آنان بازنموده شده است. در پایان، واژه‌نامه اصطلاحات تخصصی و کتابنامه‌ای در سه قسمت فارسی، عربی و انگلیسی و چکیده پایان‌نامه به انگلیسی آمده است.

گفتنی است که این موضوع برای نخستین بار در این سطح و با این رویکرد در کشور ما مورد بحث قرار می‌گیرد و محققان از آن به عنوان تز دکتری بهره می‌گیرند و جوانب گوناگون اخلاقی، کلامی، فقهی و اجتماعی آن را از منظر سه سنت دینی می‌کاود.

المعاصرة، صديقة العوضى، مؤسسة الحسن الثاني للابحاث العلمية و الطبية و المنظمة الاسلامية للعلوم الطبية، الدار البيضاء، ۱۴۱۸/۱۹۹۷.

۱۰. الاستنساخ: تقنية فوائده و مخاطره، دورة الاستنساخ البشري، صالح عبدالعزيز الكريم، الدورة العاشرة، منظمة المؤتمر الاسلامي، جدة، ۱۴۱۸، ۱۹۹۷.

۱۱. النظرة العلمية للاستنساخ، محمدالمراكشي، المجلس الاعلى الاسلامي، تونس، ۱۴۱۸/۱۹۹۷.

۱۲. مخاطر الاستنساخ البشري على قاعدة الزوجية و نظام الاسره، محمدصلاح الدين المستاوي، المجلس الاعلى الاسلامي، تونس، ۱۴۱۸/۱۹۹۷.

۱۳. الاستنساخ البشري و احكامه الطبية و العلمية في الشريعة الاسلامية، ندوة رؤية اسلامية لبعض المشكلات الطبية المعاصرة، الندوة الفقهية التاسعة، مؤسسة الحسن الثاني، الدار البيضاء، ۱۴۱۸/۱۹۹۷.

رساله دکتری

شبیه‌سازی انسانی از دیدگاه آیین کاتولیک و اسلام

«شبیه‌سازی انسانی از دیدگاه آیین کاتولیک و اسلام»، دکتر سیدحسین اسلامی، ۴۳۰ صفحه A۴ (حدود یکصد و پنجاه هزار کلمه). به صورت تاپی، بهار ۱۳۸۴، پایان‌نامه دکتری دفاع شده در دانشگاه قم، موجود در کتابخانه مرکز تربیت مدرس دانشگاه قم.

نگاهی به ساختار و محتوای رساله:

مسئله شبیه‌سازی انسانی (human cloning) یکی از جدی‌ترین چالش‌های قرن بیستم بوده است که ذهن بسیاری از عالمان اخلاق، الهی‌دانان، متفکران عرصه‌های مختلف و حتی سیاستمداران را به خود مشغول داشته است. در این مسئله از هابرماس تا پاپ فقیه و از مدیرکل سازمان بهداشت جهانی تا محمد سیدظنطاوی، رئیس الازهر، موضع‌گیری کرده‌اند. از نظر علمی شبیه‌سازی عبارت است از تولید موجودی زنده بی‌نیاز به آمیزش جنسی و پیوند سلول‌های جنسی مذکر و مؤنث. به کمک این شیوه محققان موفق به ایجاد پستاندارانی چون گوسفند، خوک، گربه و گاو شده‌اند. هرچند تاکنون این تکنولوژی در باب انسان به کار گرفته نشده و شخصی از این طریق پدید نیامده است، به نظر می‌رسد که با تکامل این شیوه به لحاظ علمی این کار درباره انسان نیز شدنی باشد و همین موجب نگرانی‌هایی در سطح جهانی شده است.

کلیسای کاتولیک این عمل را نقض صریح کرامت انسانی و تحدی با پرورنده خالق قلمداد کرده است. عالمان اهل سنت و برخی از عالمان شیعه نیز از منظری مشابه به نقد شبیه‌سازی انسانی پرداخته‌اند.

در این رساله کوشش شده است شبیه‌سازی انسانی از دیدگاه آیین کاتولیک، اهل سنت و شیعه بررسی و تحلیل شود و بدین